

R.Y.ƏLİYEVƏ

dissertant

e-mail: aliyevaroya@hotmail.com

Azərbaycan Dillər Universiteti

(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 60)

OKSİMORON VƏ DİGƏR ÜSLUBİ VASİTƏLƏR*Açar sözlər:* oksimoron, epitet, paradoks, təzad, metafor, bədii üslub.*Ключевые слова:* оксюморон, эпитет, парадокс, антитеза, метафора, художественный стиль.*Key words:* oxymoron, epithet, paradox, antithesis, metaphor, artistic style.

Bəzi tədqiqatçılar oksimoronu müstəqil üslub vasitəsi hesab etmir və onları xüsusi epitetlər qrupuna aid edirlər (5, s.159).

Əksər hallarda oksimoron digər üslub vasitəsi paradoks ilə eyniləşdirilir. Bəzi tədqiqatçılar oksimoronu metafora ilə tutuşdururlar. Bəziləri isə oksimoronu antitezanın fərqli istifadə forması kimi qəbul edilirlər (7, s.7-12).

T.Əfəndiyeva da epitetlərin bədii üslubda oksimoron barədə yazır ki, epitet bədii üslubda oksimoron yaradan vasitədir. Bunlar bir-biri ilə birləşməsi mümkün olmayan sözlərdir ki, yazıçının qələmi altında qəribə tərkiblər təşkil edir. Şübhəsiz ki, bu cür birləşmələrin əmələ gəlməsi üslubi tələbatlarla əlaqədardır. Belə ki, yazıçı daha qabarıq və parlaq təsvir vasitəsi yaratmaq, bir sıra məqamlarda satirik tonu qüvvətləndirmək, bəzən fikrini kəskin formada ifadə etmək üçün əslində anlayışları yaxınlaşdırır. Həmin priyom sayəsində əmələ gələn təsvir mənalı və təsirli olur. Bu cür fərdi ifadələr müəllifin üslubunu daha tez tanıtdırır.

Dildə daha çox oksimoron və metafora, oksimoron və epitet, oksimoron və paradoks üslubi vasitələrin birləşmələri yer alır. Məsələn, özündə oksimoron və epitet üslub vasitələrini birləşdirən “*kindly grimness*” konstruksiyasına nəzər salaq:

When young Rockwall entered the library the old man laid aside his newspaper, looked at him with a kindly grimness [...] (O. Henry)

Məlum olduğu kimi epitetin əsas üslubi funksiyası – əşya və ya hadisə haqqında təsəvvürün emosional cəhətdən qiymətləndirilməsini konkretləşdirmək və fərdiləşdirməkdir. Bu funksiyadan əlavə “*kindly grimness*” konstruksiyası təsvir olunan personajın – işindən uzaqlaşan fabrika sahibi Rokuellin daxili ziddiyyətlərini açıqlayır.

Oksimoron və paradoksun birləşmə imkanlarını “*seven deadly virtues*” ifadəsinin təhlili üzərində göstərmək olar:

‘Beer, the Bible, and the seven deadly virtues have made our England what she is’. (O.Wilde)

“*Deadly virtues*” atributiv konstruksiya üzvlərinin anlayış uyğunsuzluğu “*mənəvi, saf*” (“*virtues*”) “*natəmiz, ölümcül günah*”, (“*deadly*”) ilə qarşı qarşıya qoyulmasından irəli gəlir. Bu ifadə “*deadly virtues*” birləşməsinin komponentlərinin mənalarının kontrastından əlavə, həm də frazeoloji vahidin (bibleizm “*deadly sins*”) desemantikləşməsinə yəni paradoksun fərdi yaranma mexanizmini nümayiş etdirir.

Oksimoron və metaforanın birləşməsinə “*the noble family of swine*” ifadəsinin üzərində araşdıraraq:

Piggy needs but a word. When the girls named him, an underservinq stigma was cast upon the noble family of swine. (O. Henry)

“*Noble swine*” oksimoronun məcmu mənasının tətbiqi zamanı “*swine*” ismin məcazi metaforik mənası istifadə olunur. Bu leksik vahidin mənfi konnotativ mənası “*noble*” sifətinin (ironiya ilə istifadə olunan) müsbət konnotativ dəyərini dəyişir və onu “*ignoble*”-la çevirir.

Onda gələn kontekstdə personajın animalistik “*Piggy*” ləqəbinin və “*undeserving stigma*” birləşməsinin neqativ konnotasiyaları mənfi qiymətləndirmənin “*üstünlüyünü*” təmin edir.

Onu da qeyd etmək istərdik ki, fikrimizcə hər yazıçı bu kimi məcazları düşünərək bir araya gətirmirlər. Yəni heç bir yerdə işlənməsi mümkün olmayan, ancaq hər hansı bir yazıçının təxəyyülünün məhsulu olan və qələmi ilə sözlər vasitəsilə ifadə olunan oksimoronlar düşünüləndən də yaradıla bilər.

Oksimoronlar fikir müxtəlifliyini, axtarış uğrlarını təsdiqləyir, təkrardan, yeksənəlikdən uzaqlığı göstərir. Bu da tamamilə təbiidir, belə fərdi ifadələr olmasa, ayrı-ayrı yazıçıların dilindən üslubundan bəhs etmək lazım gəlməzdi. Məhz yazıçıların işlətdikləri fərdi ifadələr onların üslubunu müəyyənləşdirir. Əgər dildə olan bütün sözlər, ifadələr yazıçılar tərəfindən eyni formada, məzmununda işlənsə idi, onda bədii əsərlərin dili yeksənək olardı və ədəbi dilin söz ustalarının yaratdığı söz və ifadələr hesabına zənginləşməzdi.

Oksimoron barədə T.Hacıyev yazır ki, bədii qrammatik təyinlərlə bağlı maraqlı cəhətlərdən biri oksimoron hadisəsində təzahür edir. Bu xüsusiyyət təyinlə təyinlənən arasında məntiqi uyğunsuzluqdan ibarətdir, keyfiyyət daxili semantik cəhətdən obyekt və subyektlə uyşmur, hərəkətlə onun icra tərzini bir-birinə yaraşdırır. Təyin təyinlənənin qarşısında qəribə görünür və bu qəribəlik gülüş doğurur. Qrammatik konstruksiyanın komponentləri arasında qeyri təbii mənə səmtlənməsi işəedici vasitəyə çevrilir.

Fikrimizcə, gülüş doğuran bu kimi təyinlənmələr vasitəsi ilə həm yeni sözlər yaranır, eyni zamanda da bədii əsərlərin dili zənginləşmiş olur.

Lakin bəzən T.Hacıyevin yazdığından fərqli olaraq, bu “səmtlənmə” tək cə “işəedici vasitə”yə deyil, yüksək istəkdən, pərəstişdən yaranan vasitəyə çevrilir.

Kuxarenko həmçinin feillərin işləndiyi oksimoronların mövcudluğundan da yazır. Məsələn: “*to shout mutely*” (I.Shaw), “*to cry silently*” (M.Wilson) kimi feili birləşmələr fikri gücləndirir, bu da o nəticəyə gətirib çıxarır ki, oksimoron epitetin xüsusi bir formasıdır (4).

Kuxarenkonun irəli sürdüyü bu fikirlə razılaşırıq və ifadə etmək istəyirik ki, oksimorondan bəhs edərkən məhz “sifət+isim” strukturu ilə kifayətlənməməliyik. Çünki tədqiqat nəticəsində bir çox başqa strukturlara da rast gəlirik.

Lakin oksimoronun özəlliyi ondadır ki, natiqin, yazıçının subyektiv nöqteyi-nəzəri belə söz birləşməsinin bu və ya digər üzvü vasitəsilə ifadə edilə bilər. Oksimoronun orijinallığı və özəlliyi qeyri-təyinli birləşmələrdə xüsusilə aşkar olur: “*the street damaged by improvements*” (O.Henry) və ya “*silence was louder than thunder*” (J.Updike) kimi ifadələr tez-tez semantik ziddiyyəti ifadə etmək üçün işlədilir (4, s.60-61).

Nümunələrdən də görüldüyü kimi oksimoron müxtəlif formalarda təzahür edə bilər. Bu düşünürük ki, daha çox yazıçının istəkləri əsasında formalaşır.

İ.V.Arnold isə epitetin, metafora, metonimiya və sineqdoxa kimi sırf leksik bədii ifadəsi deyil, leksik-sintaktik məcaz olduğunu qeyd etsə də, oksimoronu trop anlayışından daha geniş anlayış olan “natamam struktur”a daxil edir. Bu termin dilçiliyə N.Xomski tərəfindən gətirilmişdir (1, s.88-97).

İ.V.Arnold qeyd edir ki, oksimoron yaxud oksimoron iki ziddiyyətli sözün birləşməsindən ibarət məcazdır, təsvir olunan əksmənalılığını açır. Məsələn:

Harriet turned back across the dim garden. The lightness light looked down from the night sky. (I.Murdoch)

İngilis poeziyasında və nəsrində oksimorona hər zaman rast gəlmək olar. XVI əsərdə E.Penser yazırdı:

“And painful pleasure turns to pleasing pain.”

Xarakteriooloji funksiyada oksimorondan geniş istifadə olunur. İngilis yazıçısı və tənqidçisi E.Heminqveynin “Fiesta” romanında əsas qəhrəman Ceykin əks xarakterinə baxaraq onu

belə adlandırır: “*self-consciously, unself-conscious, boastfully modest and he-man*” (1, s.94).

Natamam quruluşun gözlənilməzliyi semantik uyğunlaşma olmadıqda da ola bilər. Məsələn: “*He had a face like a plateful of mortal sins.*” (B.Behan)

“*A plateful of mortal sins*” birləşməsi semantik uyğunsuzdur, necə ki, birinci komponent qidaya aiddir, ikinci komponent isə abstrakt kimi dini-estetik sferaya aiddir.

Danışiq oksimoronunda “*terribly smart*”, “*awfully beautiful*” semantik uzlaşma tamamilə olmaya bilər, belə ki, birinci komponent leksik-denotativ mənasını itirib, eyni zamanda ekspressiv konnotasiyasını gücləndirib və saxlayıb.

Leksik mənalara pozulması dəbin dəyişməsi ilə də ola bilər: “*worst friend*”, “*best enemy*” fəlsəfi cəhətdən əgər insanın yaxşı dostu varsa, bəs nə üçün pis dostu olmasın? Amma “*worst friend*” natamam struktur, eləcə də oksimoron kimi qəbul olunur (1, s.95).

Məntiqə bir-birinə zidd olan sözlərin birləşməsi nəticəsində meydana çıxan və əsasən üslubi tələbatlarla əlaqədar olan oksimorona klassik ingilis poeziyasında da rast gəlinir.

*How can I return in happy plight,
That am debarr'd the benefit of test? (6, s.737).*

*And the shout of fierce thousands in joyous ire:
Silence-hark to the signal fire (3, s.316).*

Yuxarıda verilmiş nümunələrdə “*happy plight*”, “*joyous ire*” oksimorondur.

Bildiyimiz kimi oksimorona Azərbaycan ədəbiyyatında da rast gəlmək olar. Məsələn:

*İsgəndər içərdi.
Ləqəbi də kefli İngəndərdi.
Gecə-gündüz düşündürürdü onu,
Diri ölümlərin dərdi. (R.Rza).*

Şeir parçasında gördüyümüz “*diri ölümlər*” konkret olaraq oksimorona bariz nümunədir. R.Rza oksimorondan məharətlə istifadə etməklə dövrün iç üzünü bir növ ifşa etmişdir.

Tropun ən maraqlı növü olan oksimoronun Azərbaycan dilinə hansı səviyyədə tərcümə olunması maraq doğurur.

*Thus utter'd Coumourgi, the dauntless vizier,
The reply was the brandish of sabre and spear,
And the shout of fierce thousand in joyous ire:
Silence-hark to the signal-fire.*

Bu nümunədə “*joyous ire*” oksimorondur. İngilis dilinin izahlı lüğətində “*joyous*” sözü “*very happy, causing people to be happy*” kimi izah olunur ki, bu da Azərbaycan dilinə “*şən, şad, sevincli*” kimi tərcümə olunur. “*Ire*” sözü “*anger*” sözünün yerinə poeziya dilində işlədilən və artıq arxaikləşmiş sözdür. “*Anger*” sözü lüğətdə “*the strong feeling that you have when something has happened that you think is bad and unfair*” kimi izah olunur. Azərbaycan dilində bu söz “*qəzəb, hirs*” deməkdir. Göründüyü kimi, məntiqə bir birinə zidd olan sözlər (“*joyous*” “*şən*” “*ire*” “*qəzəb*”) birləşərək oksimoron əmələ gətirmişdir.

A.Aslanov bu parçanı aşağıdakı kimi tərcümə edir:

*Sevinc bağırtısı gəzdi səhranı,
Coşdu ürəklərin qəzəbi, kini.
Sakitlik dayanıb gözləyir hamı
“Ataş!”-kəlməsini, “hücum!” əmrini (2, s.144).*

Tərcümədən aydın olur ki, transformasiya zamanı oksimoron öz əksini konkret olaraq tapmamışdır. Mütərcim obrazı bəndin birinci (*“sevinc bağirtəsi”*) və ikinci (*“ürəklərin qəzəbi”*) misrasında verməyə çalışmış, lakin orijinaldakı konstruksiya (*“sifət+isim”*) pozulduğundan bu uğursuz alınmışdır.

Oksimoron məcazın ən maraqlı növlərindən biri olsa da, göründüyü kimi, tərcümədə öz əksini tapmır. Transformasiya zamanı oksimoronun quruluşu dəyişdirilir ki, bu da orijinaldakı obrazlığın itməsinə gətirib çıxarır. İngilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcümədə oksimoron əsasən sadə epitet kimi verilir.

Odur ki, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, oksimoron dövrün tələblərinin gizli qapısıdır. Bu qapını açmaq üçün təzadlardan istifadədə yaradıcı adamın öz üsulu olmalıdır. Oksimoron ən çox o halda işlədilir ki, nitq predmetinin mürəkkəb təbiətini və ya əksikliyi, nəyə isə zidd olduğunu göstərmək lazım gəlir.

Ədəbiyyat

1. Арнолд И.В. Стилистика современного английского языка. Ленинград: «Просвещение», 1981, 295 с.
2. Bayron G.Q. Şərq poemaları. Bakı: “Uşaq gənc nəşr”, 1959, 196 s.
3. Byron. G.G. The poetical works of Lord Byron. London: Oxford, 1912, 924 p.
4. Kukhareno V.A. A book of practice in stylistics. Moscow, 1986, 144 p.
5. Qolubina (Голубина, Ксения Владимировна), Когнитивные основания этикета в художественном тексте: На материале англояз. худ. Прозы., кандидат филологических наук, Moscow, 1998, стр.159
6. Shakespeare W. The works of Shakespeare. Moscow, 1937, 842 p.
7. Татанова, Лариса Ивановна, Дискурсивные характеристики оксюморона в англоязычной художественной литературе, автореферата по ВАК РФ 10.02.04, кандидат филологических наук., Москва, 2006, 24 с.

Р.Я.Алиева

Оксюморон и другие стилистические приемы

Резюме

В статье рассматривается отношение стилистического приема оксюморона к другим стилистическим приемам.

На протяжении всей истории некоторые исследователи не рассматривают оксюмороны как самостоятельный стилистический прием и относят их к особой группе эпитетов.

В большинстве случаев оксюморон отождествляют с другим стилистическим приемом, парадоксом. Некоторые исследователи отождествляют оксюморон с метафорой. Некоторые рассматривают оксюморон как другое использование антитезы.

В языке больше сочетаний оксюморонов и метафор, оксюморонов и эпитетов, оксюморонов и парадоксов.

В статье мнения ряда лингвистов по данной теме обосновываются избранными примерами из литературных произведений.

В результате становится ясно, что оксюморон – это уникальная стилистическая фигура, хотя и имеющая сходство с другими стилистическими приемами. Оксюмороны подтверждают разнообразие мнений, успешность поиска, показывают дистанцированность от повторения и монотонности. Это совершенно естественно, без таких отдельных выражений не было бы необходимости говорить о языке и стиле отдельных писателей. Именно отдельные выражения, используемые писателями, определяют их стиль. Если бы все слова и словосочетания языка употреблялись писателями в одинаковой форме и содержании, то язык художественных произведений был бы однообразен и литературный язык не обогащался бы словами и словосочетаниями, созданными мастерами слова.

R.Y.Aliyeva

Oxymoron and other stylistic devices
Summary

The article deals with the relation of the stylistic device of oxymoron to other stylistic devices.

Throughout history, some researchers do not consider oxymoron as an independent stylistic device and classify them as a special group of epithets.

In most cases, oxymoron is identified with another stylistic device, a paradox. Some researchers equate an oxymoron with a metaphor. Some see the oxymoron as another use of the antithesis.

The language has more combinations of oxymoron and metaphors, oxymoron and epithets, oxymoron and paradoxes.

In the article, the opinions of a number of linguists on this topic are substantiated by selected examples from literary works.

As a result, it becomes clear that the oxymoron is a unique stylistic figure, although it has similarities with other stylistic devices. Oxymoron confirm the diversity of opinions, the success of the search, show distance from repetition and monotony. This is quite natural, without such separate expressions there would be no need to talk about the language and style of individual writers. It is the individual expressions used by writers that determine their style. If all the words and phrases of the language were used by writers in the same form and content, then the language of literary works would be monotonous and the literary language would not be enriched with words and phrases created by the masters of the word.

Rəyçi: filol.f.d., prof. L.Cəfərova

Redaksiyaya daxil olub: 07.09.2022